

Skender ASANI & Besnik RAMETI

**SHQIPTARËT E MAQEDONISË NË VEPRIMTARITË E
PËRBASHKËTA ATDHETARE PËR ÇLIRIMIN E KOSOVËS
(1989-1993)**

Abstrakt:

Lëvizjet Ilegale Shqiptare në Trevat Lindore kanë pasur gjithmonë një vijimësi të pashkëputshme në të gjitha periudhat historike që është vërtetuar edhe sot. Pavarësisht nga rrethanat politike dhe diskriminimeve shtetërore që vepronte Federata Jugosllave ndaj shqiptarëve në Ballkan, gjithmonë u angazhuan pandërprerë në veprimtaritë atdhetare për liri kombëtare nga viti 1945 deri në vitin 1999. Në veprimtaritë ilegale në vitet 1989-1991, bartësit kryesorë të grupeve ilegale në Kumanovë kanë qenë: Liman Jashari, Fadil Limani, Xhemal Sopi, Rexhije Avdiu dhe shumë të tjerë. Në Gostivar bartësve kryesorë të kësaj rezistence, siç ishin: Valdeta Fejzullai, Hajredin Kaza, Nazif Sinani, Dashmir Aliji, Imberli Bekteshi, Zulqifli Dalipi, Nafie Zendeli etj., ndërsa kryetar i grupit ilegal “Besa” në Manastir ka qenë Nexhip Xhemailovski, sekretar Usein Usejnovski dhe arkëtar Vetin Usejnovski, të cilët organizuan mbështetje në të mirë të popullit shqiptar, duke shpërnda parulla: “Kosova Republikë”, “Maqedonia nën Shqipërinë”, “Bashkëngjitje me Shqipërinë”. Kjo veprimtari është vërejtur edhe në periudhën e viteve 1991-1993, kur shqiptarët nga Maqedonia do të kyçen në grupet e para dhe të dytat në parapërgatitjet dhe stërvitjet ushtarake në Shqipëri bashkë me komandantin legjendar Adem Jasharin, si: Femi Beqiri, Qenan Haziri, Nuri Bexheti nga Tetova, Halil Palloshi, Jakup

Limani, Fatmir Stavileci nga Shkupi. Në këto organizime do të ketë shumë djem shqiptarë nga Maqedonia, të cilët do të mobilizohen për luftë kundër Federatës Jugosllave, sepse rrugë tjetër nuk ka pasur për t'u shkëputur nga kjo krijesë artificiale. Ky mobilizim dhe veprimtari atdhetare do të japë edhe frytet e saj me daljen në skenë të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, ku shumë djem shqiptarë nga Maqedonia do t'i bashkëngjiteshin UÇK-së dhe do të luftonin deri në çlirimin e Kosovës, më 12 qershor 1999.

Fjalët kyçe: *Ilegale, liri, LPK, UÇK.*

Kontributi i shqiptarëve të Maqedonisë për çështjen e Kosovës (1989 1993)

Veprimtaria ilegale shqiptare në trevat lindore, e përfshirë në grupe e organizata të ndryshme, ka pasur gjithmonë një vijimësi të pashkëputshme në të gjitha periudhat historike, për t'u kurorëzuar në fund të viteve nëntëdhjetë, atëherë kur nga gjiu i popullit lindi Ushtria e lavdishme Çlirimtare e Kosovës. Pavarësisht nga rrethanat politike dhe diskriminimet shtetërore ndaj shqiptarëve në ish-Federatën Jugosllave, veprimtaria atdhetare nuk u ndërpre fare, madje intensiteti i saj shkonte duke u rritur, sidomos gjatë viteve 1989-1993.

Duke iu referuar të dhënave burimore mbi veprimtarinë ilegale të shqiptarëve në ish-Jugosllavi, konkretisht në Maqedoni, kemi shfrytëzuar disa fonde me dokumente të pabotuara, sidomos të KOS-it, në të cilat është evidentuar çdo aktivitet dhe çdo individ i përfshirë në grupe dhe organizata ilegale të cilat gjatë rrugëtimit të tyre kanë kërkuar të zgjerojnë gamën e veprimit edhe jashtë Kosovës, me qëllim që të jenë më efikase në kryerjen e aktiviteteve në terren. Kështu, bie fjala, grupi i organizatës Marksiste Leniniste e Kosovës- OMLK dhe Lëvizja Popullore e Kosovës - LPK, kishin kërkuar që me vetë

iniciativë të shtrihen edhe në qytetet e Maqedonisë, si në: Kumanovë, Gostivar, Manastir, Tetovë etj.¹

Bërthama drejtuese e LPRK-së përbëhet prej rreth 50 ekstremistëve, të cilët kanë ikur nga vendi për t'u shmangur masave të Shërbimit të Sigurisë dhe autoriteteve gjyqësore, ose janë larguar me pasaportat tona. Më të dalluarit janë: Xhafer Shatri, vëllezërit Mustafë e Emrush Xhemaili, Hysen Gërvalla, Ali Ahmeti, Fazli Veliu, Ibrahim Kelmendi, Milaim Zeka, Xhafer Durmishi, Abdulah Prapashtica - ish punonjës i UDB-së, Sabri Novosella, Hasan Malaj, Kadri Abdullahu dhe të tjerë. Të gjithë kanë emigruar nga vendi si drejtues organizatash dhe grupesh ilegale ose anëtarë të shquar të tyre (disa janë edhe ish të dënuar politikë) dhe veprimtaria e tyre jashtë vendit është vazhdimësi e veprimeve armiqësore nga vendi.²

Ali Ahmeti student nga Kërçova, tani mërgimtar në Zvicër. Ka qëndruar ilegalisht në vend dhe me atë rast për dy muaj ka qenë në një banesë ilegale në Prishtinë (në kohën e vdekjes së Enver Hoxhës, prill 1985). Me iniciativën e Ali Ahmetit në prag të 1 majit të vitit 1985, në Prishtinë, është mbajtur një mbledhje ilegale dhe është formuar një “nënkomitet” për organizimin e veprimtarisë ilegale nëpër vend në Republikën e Maqedonisë. Të dhënat tregojnë se Ahmeti ka qëndruar në Prishtinë edhe në shtator të të njëjtit vit dhe ka shpërndarë materiale propagandistike anëtarëve të organizatës ilegale. Në ndërkohë, ai ka qenë edhe në Zvicër për konsultime me kryesinë e LRSSHJ-së në atë vend. Në vend ka qenë i lidhur me Maksut Pashën, anëtar i organizatës së MLK-së, me të cilin ka bashkëpunuar. Ai ka qenë në udhëheqësinë më të ngushtë të organizatës së MLK-së së bashku me Xhabir Morinën, Emrush dhe Mustafë Xhemajlin dhe të tjerë. Nëpërmjet Ali Ahmetit, në fillim të vitit 1986, Xhabir Morina ka

¹ Dokumente të Sekretariatit Federativ të Punëve të Brendshme të Jugosllavisë, 25. 08. 1989, fonde me dokumente të pabotuara, sidomos të KOS-it, nr. 444; Operativne informacije SDB.

² Skender Asani, Sevdail Demiri, Milaim Fetau, Besnik Rameti, *Ilegalja Shqiptare - pararendëse e rrënimit të Jugosllavisë (Dokument analitik i Sekretariatit Federativ të Punëve të Brendshme të Jugosllavisë, 1988)* Vëllimi II, Shkup, 2023, 29.

vendosur kontakte me udhëheqjen e “Nënkomitetit për viset shqiptare në Maqedoni” - me Bajram Limanin, Fatmir Ibrahimin dhe të tjerë, të cilët kanë dhënë pëlqimin për t’u bashkuar me OMLK-në në një organizatë të vetme.³

Bartësit kryesorë të grupeve ilegale në Kumanovë kanë qenë: Liman Jashari, Fadil Limani, Xhemal Sopi, Rexhije Avdiu, Haxhi Maliqi, Xhemal Jashari, Rexhep Mumini, Fuad Jashari, Murat dhe Ismet Jashari, Muharem Shaljani, Naim Ibrahim, Esat Dehari, Lutfi Destani, Isa Zymberi, Destan Ajdini, Shefket Asani, Xhezari Misini, Liman Ademi, Ahmet Asani dhe shumë të tjerë, të cilët do të bartin material propagandues dhe parulla “Kosova Republikë”.

Këta veprimtarë kanë qenë edhe organizatorët kryesorë të demonstratave të viti 1988 në Kumanovë, për të cilën shqiptarët e këtij qyteti ishin informuar më 26 gusht 1988, përmes mjeteve të informimit, Radio Kumanovës dhe Radio Televizionit të Shkupit, ndërsa me thirrje ishin të ftuar aktivistët e bashkësive lokale për pjesëmarrje në mbledhjen e organizuar, në Komitetin Komunal. Prej ditës së informimit e gjer në ditën e mbajtjes (29 gusht 1988) së kësaj mbledhjeje, kishte tri ditë. Për rrjedhojë të gjithë nxënësit, prindërit, profesorët dhe të tjerë të interesuar për arsimin e mesëm në gjuhën shqipe në Kumanovë, ishin të njoftuar për një tubim të tillë. Pritjet ishin që edhe një numër i madh i qytetarëve që nuk kishin marrë drejtpërdrejt pjesë në atë mbledhje, megjithatë ta ndiqnin nga jashtë, para ndërtesës së Komitetit Komunal të LK-së.⁴ Epilogu negativ i kësaj mbledhjeje, e cila sanksiononte rënd arsimin e mesëm në gjuhën shqipe në Kumanovë, nxiti një pakënaqësi gjithëpopullore pikërisht ditën e njëjtë, më 29 gusht 1988 në Kumanovë. Atë ditë rinia dhe gjithë qytetarët e Kumanovës u ngritën në këmbë në mbrojtje të

³ Skender Asani, Sevdail Demiri, Besnik Rameti, Emin Azemi, Sali Islami, *Zhvillimet kulturor-historike te shqiptarët në Maqedoni gjatë shekujve XIX - XX*, Shkup, 2023, 454.

⁴ Dokumente të Sekretariatit Federativ të Punëve të Brendshme të Jugosllavisë, 25. 08. 1989, fonde me dokumente të pabotuara, sidomos të KOS-it, nr. 444; Operativne informacije SDB.

arsimit shqip dhe kjo ishte një nga demonstratat më të fuqishme të shqiptarëve në ish-Jugosllavi në vitet e monizmit.

Mbyllja e shkollave shqipe në Kumanovë shkaktoi pakënaqësi të madhe te popullsia shqiptare, e cila u manifestua në demonstrata masive nga ana e nxënësve, prindërve dhe mësimdhënësve shqiptarë, fillimisht në Kumanovë (29 gusht 1988) dhe më pas edhe në Gostivar (4 tetor 1988). Në ato demonstrata u shfaqën parullat: “Duam liri”, “Duam shkollë”, “Na i ktheni profesorët”.

Të burgosurit nga Kumanova: Xhemile Faik Sopi u dënua me 5 vjet burgim, Milaim Rufat Halimi u dënua me 5 vjet burgim, Nexhmedin Hajdar Jashari u dënua me 8 vjet burgim, Rexhie Remzi Avdiu u dënua me 5 vjet burgim, Saqip Hajdar Jashari u dënua me 8 vjet burgim, Metush Osman Osmani u dënua me 5 vjet burgim, Xhemal Jashar Jashari u dënua 5 vjet burgim, Xhafer Murtez Sahiti u dënua me 4 vjet burgim, Xhevat Fejzi Jashari u dënua me 6 vjet burgim, Fadil Vebi Limani me 5 vjet burgim, Ridvan Bajram Jashari u dënua me 8 vjet burgim, Skender Femi Aliu u dënua me 5 vjet burgim, Nuredin Sadri Xhemaili u dënua me 5 vjet burgim, Liman Jashari me një vjet burgim dhe disa të tjerë.⁵ Akuzat me të cilat ngarkoheshin këta qytetarë të Kumanovës, ndonëse ishin absurde, ato megjithatë ngërthenin në vete edhe një shqetësim, sepse, pushtetarët e atëhershëm kishin frikë se lëvizjet patriotike nga Kosova mund të barteshin edhe në territorin e Maqedonisë, gjë që edhe ndodhi. Madje pati edhe përtpjekje për t'i përçarë shqiptarët e Kumanovës, duke tentuar që të fabrikohen shqiptarë lojalë dhe jolojalë.

Sipas politikës aktuale maqedonase, shqiptarë lolojalë ishin të gjithë ata që ishin me prejardhje nga Kosova dhe të njëjtit ishin më të zëshëm në kërkesat, sipas tyre, nacionaliste. Që absurditeti të jetë edhe më i madh, pushtetarët e atëhershëm maqedonas dhe ndonjë servilë shqiptar, si kërkesë nacionaliste e quanin të drejtën për shkollim në gjuhën amtare, kërkesë kjo që ishte unanime e shqiptarëve të

⁵ Përvjetori i protestave të vitit 1988 në Kumanovë për mbrojtjen e arsimit shqip dhe të burgosurit e saj, 29 gusht 2024.

Kumanovës. Protesta kundër mbylljes së paraleleve me mësim në gjuhën shqipe në shkollat e mesme të Kumanovës kualifikohej si “nacionalizëm”, “shovinizëm”, “irridentizëm”.

Demonstrata e Kumanovës ishte uverturë e një vale pakënaqësish të tjera të shqiptarëve në Maqedoni. Më 4 tetor 1988 edhe në Gostivar u organizua një demonstratë e ngjashme. Kjo demonstratë ishte organizuar nga grupet ilegale “Besa” dhe “Liria” bashkë me nxënësit e shkollës “Pançe Popovski” në Gostivar. Qëllimi final i kësaj demonstrate ishte pengimi i implementimit të Ligjit për mësimin e orientuar, që në prapavijë kishte formimin e paraleleve etnikisht të pastra maqedonase. Rezistenca kundër kësaj tendence ishte e fuqishme nga nxënësit dhe prindërit shqiptarë të Kumanovës, ndërkohë që pushteti i atëhershëm ishte treguar pamëshirshëm ndaj bartësve kryesorë të kësaj rezistence, siç ishin: Valdeta Fejzullai, Hajredin Kaza, Nazif Sinani, Dashmir Aliji, Imberli Bekteshi, Zulqifli Dalipi, Nafie Zendeli dhe pjesëmarrës të tjerë, të cilët në format më brutale u maltretuan dhe u larguan nga procesi arsimor! Valdeta Fejzullahi (e ndjerë) dhe Nafie Zendeli, ishin 16-vjeçare të kohës, të cilat bashkë me shokët e klasave, lanë gjurmë të pashlyera, duke u bërë emblema të rezistencës kundër degradimit të arsimit të gjuhës shqipe që parashihej në ligjin famëkeq, i cili kufizonte procesin mësimor në gjuhën shqipe. Këto dhe veprimtarë të tjerë ishin angazhuar me përkushtim të madh kundër këtyre kufizimeve drakonike që i bëheshin arsimit në gjuhën shqipe në Gostivar dhe më gjerë.⁶

Gjithnjë sipas burimeve arkivore të shërbimit famëkeq KOS, veprimtaria ilegale përmes organizatave “Besa” dhe “Liria” ishin shtrirë edhe në qytetin e Manastirit dhe rrethinë, ku kanë vepruar 10 shqiptarë nga viti 1986 deri më 14.04.1989. Sipas këtyre burimeve, organizata Ilegale “Besa” ishte formuar në shtëpinë e Vexhi Rexhepit

⁶ Dokumente të Sekretariatit Federativ të Punëve të Brendshme të Jugosllavisë, 25. 08. 1989, fonde me dokumente të pabotuara, sidomos të KOS-it, nr. 444; Operativne informacije SDB.

në Manastir, e cila ishte shtrirë edhe në diasporë, e sidomos në Kanadë.⁷

Kryetar i grupit ilegal “Besa” në Manastir ka qenë Nexhip Xhemailovski, sekretar Usein Usejnovski dhe arkëtar Vetin Usejnovski, të cilët organizuan mbështetje në të mirë të popullit shqiptar, duke shpërnda parulla: “Kosova Republikë”, “Maqedonia nën Shqipërinë”, “Bashkëngjitje me Shqipërinë”.

Për pasojë, pushteti i atëhershëm maqedonas i ndihmuar edhe nga Beogradi ndërmori masa represive kundër këtij grupi nga Manastiri, me çka për 10 persona shqiptuan dënime me burgim nga 1 deri në 5 vjet e gjysmë. Prej tyre, Nexhip Pajazit Xhemailovski u dënua me 5 vjet e gjashtë muaj, Usein Xhezair Usejnovski me 4 vjet e gjashtë muaj, Vetin Zija Useinovski me 4 vjet e gjashtë muaj, Gani Xhezair Useinovski u dënua me 4 vjet burg, Skender Pajazit Xhemailovski me 3 vjet e gjashtë muaj, Amet Xhezair Usejnovski me 3 vjet, Bashkim Mustafa Memedovski me 1 vjet e gjashtë muaj, Dashmir Mevlud Sadikov, 1 vjet e gjashtë muaj, Pasha Alim Kamberovski me 1 vjet burg.⁸

Nga të dhënat e mësipërme rezulton se edhe shqiptarët e Qytetit të Alfabetit, Manastirit, ishin të përfshirë në veprimtari të organizuar ilegale, ku dominonte ideja për “Kosovën Republikë”, ndonëse e gjithë kjo veprimtari nuk kaloi pa masa represive nga pushteti i atëhershëm. Në vazhden e aktiviteteve atdhetare për përgatitjen e rezistencës së armatosur, ishin të përfshirë edhe shumë vullnetarë shqiptarë nga Maqedonia që do të kyçen në grupet e para: nga Gostivari Bajram Kadriu, nga Shkupi Fatmir Fejzullahu, Sedat Osmani, dhe në grupet e dyta në parapërgatitjet dhe stërvitjet ushtarake në Shqipëri bashkë me komandantin legjendar Adem

⁷ Dokumente të Sekretariatit Federativ të Punëve të Brendshme të Jugosllavisë, 25. 08. 1989, fonde me dokumente të pabotuara, sidomos të KOS-it, nr. 444; Operativne informacije SDB.

⁸ Dokumente të Sekretariatit Federativ të Punëve të Brendshme të Jugosllavisë, 25. 08. 1989, fonde me dokumente të pabotuara, sidomos të KOS-it, nr. 444; Operativne informacije SDB.

Jasharin: Femi Beqiri, Qenan Haziri, Nuri Bexheti, Jahi Zeqiri, Fikret Halili i ndjerë, Fariz Xhemaili nga Tetova, nga Gostivari Ferat Çerkezi, Bujar Azizi, Samet Ramadani, nga Kërçova Adem Maksuti me nipin e vetë, nga Shkupi Halil Palloshi, Jakup Limani, Fatmir Stavileci, Naser Jakupi, Selman Reçi, nga Kumanova Bujar Zeneli dhe Orhan Ibrahimimi të stërvitur nga oficerët drejtues, si: Kastiot Hoxha, Hysen Ymeri, Ylli Mici, Agron Dhimarku, Qani Abazi etj.⁹

Si ngjarje të rëndësishme që duhet të theksohet është mbledhja e tretë e LPK-së e mbajtur më 23 prill 1993 në fshatin Kollare të Kërçovës nën udhëheqjen e Fazli Veliut, ku u morën vendime të rëndësishme për organizmin e luftës së armatosur për lirinë e atdheut.¹⁰ Ndërsa më 17 nëntor të viti 1994, Kryesia e Lëvizjes Popullore e Kosovës u përbë nga: kryetar Fazli Veliu, sekretar z. Emrush Xhemaili, anëtar Ali Ahmeti, kurse në Araau të Zvicrës do të merret vendim për themelimin e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës (UÇK-së).¹¹ Në këto organizime do të ketë shumë djem shqiptarë nga Maqedonia, të cilët do të mobilizohen për luftë kundër Federatës Jugosllave, sepse rrugë tjetër nuk ka pasur për t'u shkëputur nga kjo krijesë artificiale. Ky mobilizim do të japë edhe frytet e saj me daljen në skenë të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, me ç'rast shumë të rinj shqiptarë nga Maqedonia do t'i bashkëngjiten aradhave të luftës deri në çlirimin e Kosovës më 12 qershor 1999.

⁹ Intervistë e realizuar me z. Jakup Limanin (11.06.2024 Shkup) dhe z. Femi Beqir (07.11. 2024 f. Rashçe-Shkup) dy protagonistët kryesorë në stërvitjet me grupin e dytë bashkë me komandantin legjendar Adem Jasharin.

¹⁰ Intervistë me z. Fazli Veliun në organizimin e “Akademi mirënjohjeje e kryetarit të parë të LPK-së Fazli Veli (Daja)”, e mbajtur në teatrin e Shkupit për nder të 30-vjetorit të mbledhjes së tretë të LPK-së të mbajtur në f. Kollare të Kërçovës më 23 prill 1993. Organizuar nga shoqëria “*Lëvizja*” më 23 prill 2023, Shkup.

¹¹ Fjalimi i Emrush Xhemailit sekretar i LPK-së dhe fjalimi i Ali Ahmetit anëtar i LPK-së, me rastin e 30-vjetorit të themelimit të UÇK-së e mbajtur në Institutin Albanologjik në Prishtinë, më 17 nëntor 2024, të organizuar nga Shoqëria “*Lëvizja*”, Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore dhe Kulturore të Shqiptarëve në Shkup dhe Shoqata e të Burgosurve Politikë në Kosovë.

Veprimtaria patriotike e shqiptarëve në të gjitha trevat e ish-Jugosllavisë pati ngritjet dhe rëniet e veta, por kjo veprimtari pati një qëllim final: lirinë dhe pavarësinë e Kosovës, proces ky që u përmbyll në fund të viteve nëntëdhjetë. Për rrjedhojë, të gjitha këto procese janë të argumentuara në dokumente arkivore, që nga vitet e pas LDB-së deri në luftën e fundit çlirimtare të UÇK-së. Që memoria historike të ruhet në mënyrë institucionale, të gjitha këto dokumente do t'i dorëzohen shtetit të Kosovës, duke argumentuar në këtë mënyrë përmesurvejimeve të okupatorit serb të nxjerrim në shesh të gjitha projektet gjenocidale antishqiptare. Mbase kjo është mënyra më e drejtë që të faktohet gjenocidi serb mbi shqiptarët dhe rruga e vetme e përshpejtimit të procesimit të këtij gjenocidi në institucionet ndërkombëtare të drejtësisë, përfshi edhe përgatitjen e një Rezolutive në OKB me të cilën do të dënohej gjenocidi serb në Kosovë dhe viset tjera shqiptare në ish-Jugosllavi.

Shqiptarët e Maqedonisë kanë luajtur një rol të rëndësishëm në mbështetjen e çështjes së Kosovës gjatë periudhës 1989-1999, një kohë kur Kosova përjetonte represion të rëndë nga regjimi serb dhe përpjekje për shpëputje e liri kombëtare. Pas përkeqësimit të krizës në Kosovë dhe sidomos gjatë luftës së vitit 1998-1999, shqiptarët e Maqedonisë u angazhuan në organizimin dhe shpërndarjen e ndihmave humanitare për refugjatët kosovarë. Maqedonia u bë një nga vendet kryesore që priti një valë të madhe refugjatësh kosovarë gjatë dhe pas luftës dhe shqiptarët e Maqedonisë luajtën një rol kyç në pritjen dhe strehimin e tyre.

Në disa raste, shqiptarët e Maqedonisë ofruan mbështetje logjistike për Ushtrinë Çlirimtare të Kosovës (UÇK). Zonat kufitare midis Maqedonisë dhe Kosovës shpesh u përdorën për kalimin e furnizimeve, të armëve dhe të ndihmave të tjera për UÇK-në. Disa individë nga komuniteti shqiptar në Maqedoni gjithashtu iu bashkuan drejtpërdrejt luftës çlirimtare në Kosovë. Gjatë viteve të represionit serb, shqiptarët e Maqedonisë organizuan protesta dhe demonstrata në qytete, si Shkup, Tetovë dhe Gostivar, për të shprehur solidaritetin me popullin e Kosovës. Këto aktivitete ndihmuan në sensibilizimin e

opinionit publik rajonal dhe ndërkombëtar për padrejtësitë ndaj shqiptarëve në Kosovë.

Është e vërtetë se kontributi i shqiptarëve të Maqedonisë për çështjen e Kosovës gjatë viteve 1989-1999 ishte i gjithanshëm dhe jetik. Ata shfaqën solidaritet kombëtar dhe u angazhuan aktivisht në mbështetje të luftës për liri dhe pavarësi të Kosovës duke ndihmuar në ruajtjen e lidhjeve ndërshqiptare dhe përforcimin e kauzës kombëtare shqiptare.